

ne čini ga potpunim, baš kao ni pomne analize skladbi koje stručnjacima omogućuju donošenje suda o vrijednosti djela. Glazbene izvedbe, pak, ne može biti bez uređenog notnog izdanja, a svijesti o važnosti skladatelja bez njegove prisutnosti na koncertnim pozornicama. Stoga je izdavanje Bersinih glazbenih djela i njihova dostupnost glazbenicima pothvat bez kojega Blagoje Bersa ostaje ime u priručnicima povijesti glazbe.

Skladateljevo pak mjesto u svekolikoj kulturnoj povijesti naše sredine, a možda i polinacionalne monarhije čiji je duhovni sin bio, bit će moguće preciznije odrediti tek kada se njegov opus problematizira. U trenutku kada na temelju opetovanih analiza partitura i slušanja izvedbi te uspostavljanja suodnosa s drugim umjetnostima, osobito književnosti, postane integralnim dijelom naše kulture moći ćemo potvrditi tezu Eve Sedak da je Blagoje Bersa doista jedan od najvećih hrvatskih skladatelja dvadesetoga stoljeća na temelju ne više "manjkave slike o njegovu djelu kao živom iskustvu".

Tempora non mutantur – poput pakosne utjehe raduje nas Bersino apostrofiranje neobrazovanih glazbenih kritičara koji stvaraju javno mnijenje, rijetke i loše pripremljene izvedbe domaćih skladatelja, nedostupnost kvalitetno uređenog notnog materijala, pomanjkanje svijesti o općem dobru, pozicioniranje intelektualno i umjetnički slabijih nauštrb nadarenijih, ali društveno slabije umreženih. Pakosne stoga što se, bez obzira na Bersino ili naše zdvajanje i lamentaciju o *onome* vremenu, premalo toga promijenilo u *našemu*.

Tempora mutantur – Bersino je djelo ipak započelo put iz arhiva prema publici. Senzibilitet *našeg vremena* omogućuje uočavanje njegove vrijednosti. No, "Valja biti na oprezu. Čovjek je sam sebi varljivo ogledalo. Za razliku od glazbe."¹⁰

Teoretičari svih zemalja, uozbiljite se!

Autori knjige o studentskoj blokadi kao da nam kazuju: ne znamo baš dobro o čemu govorimo, ali o tome možemo napisati knjigu

Nenad Ivčić

Srećko Horvat i Igor Štikš: *Pravo na pobunu; Uvod u anatomiju građanskog otpora*, Fraktura, Zagreb 2010, 181 str, 89 kn

Valja pisati o studentskoj blokadi. To je nešto vrlo zanimljivo. Namjerno, obilježavajući teren, odmah na početku, izbjegavam riječ događaj. Osim u sasvim banalnom, svakodnevnom smislu, spektakulariziranom do besvijesti (a onda bi mogli govoriti o *eventu*: o *eventima* se predaje na jednoj ovdašnjoj visokoškolskoj ustanovi, i to nije slučajno), zbijanja blokade nisu događaj. Ali mogu postati događaj, pomnom analizom, koja bi otkrila u njima, i/ili u njihovim predodžbama ono novo što opovrgava program njihova nastanka, koja bi ih, ukratko, deprogramirala, pokazala njihovu neočekivanost, apsolutnu novinu.

Srećko Horvat i Igor Štikš isto tako misle da treba pisati o zbijanjima blokade fakulteta. Njihova je hipoteza bjelodana već od samog naslova: zbijanja blokade su pobuna i to pobuna u kontekstu građanskog otpora. Metoda kojom testiraju svoju hipotezu (koja je imenovana naslovom ali nigdje objašnjena tako da je nezvjesno kreću li oni od hipoteze prema nekoj - tezi ili oko teze grade zabran primjera, tzv. kontekstualizacije koja tezu čini neoborivom) nazvana je, isto tako, anatomskom: radi se o uvodu u anatomiju.

Anatomija se predaje na medicinskom i veterinarskom fakultetu i tiče se, pojednostavljeno, opisa tkiva i artikulacija tijela, životinjskog ili ljudskog. Anatomija pobune je, pretpostavljam, anatomija stanovitog društvenog tijela, stanovitog *corps social* ili *body politic*, koja izlaže jednu od njegovih artikulacija: tkivo studentske populacije u suodnosu s drugim populacijama. Čvrsto smo u XVII. stoljeću (Hobbes) i u mitovima nastanka društava (npr. govor Menenija Agripe o rimskom društvenom tijelu) i to nije slučajno: koncepti imaju svoju povijest.

Ono što tekst nudi je stanoviti prikaz stanja, "kontekstualizaciju unutar širega građanskog otpora" (str. 7). Što je to širi građanski otpor? Postoji li nešto kao uži građanski otpor prema kojem se može odrediti *širina* zbijanja oko blokade? Na pamet pada slavna sintagma kojom se obično u ovim krajevima najavljuju grozote: "prepoznato u Hrvatskoj pa i šire..." Kontekstualizacija nema granica, osim kronoloških; ona je globalna i horizontalna.

Koncepti i njihova povijest, njihov rad u povijesti i povijest njihova rada govore ono što Horvatova i Štiksova anatomija zaboravlja, isključuje, potiskuje: povijest. Za njih kontekstualizacija zbijanja oko pobune počinje rušenjem Berlinskog zida i općim problemima onog što se uobičajilo nazvati tranzicijom. U tome nema ništa problematičnog osim: 1. radi se o općem mjestu, globalnoj i globaliziranoj metafori koja je ponavljanjem izgubila svaki interpretativni i izazivački naboj. Kao što je socijalizam nekada bio kriv za sve, tako je, za neke, pad Berlinskog zida u postsocijalizmu kriv za sve. Tzv. pohabanost interpretativnih koncepata prisutna je posvuda u raspravi: poput mora u renesansnim spjevovima o genezi (npr. du Bartas), ova je rasprava spremnik otpadaka interpretativne globalizacije. Prvi zaborav je zaborav povijesti interpretacije, tj. svijest o govoru o povijesti. 2. Univerziteti i demokracija (sami koncepti, opet, to govore) imaju ponešto dužu povijest od pada Berlinskog zida, povijest koja ide do XII. stoljeća i do antičke Grčke (na str. 37. i još pone-

¹⁰ Ibid., str. 70.

gdje autori ipak spominju Platona). Ta povijest ili te povijesti nisu unificirane i globalne: povijest njemačkih ili francuskih univerziteta nije jednaka povijesti ovdašnjih, te se interpretacija jednih vrlo oprezno može upotrijebiti za interpretaciju drugih. Ako se hoće pokazati zašto su zbivanja oko blokade događaj, jedan od mogućih, i vjerojatno plodotvornijih načina bilo bi umetanje u povijest odnosa univerziteta sa društvima i odnosa unutar univerziteta: tako bi se pokazali njihovi programi, prema kojima bi ta zbivanja mogla biti pokazana kao deprogramiranje, kao događaj. Drugi zaborav je zaborav govora povijesti.

Dva se zaborava često nalaze zajedno. Kad, na primjer, svojim narativnim klizanjem stignu od Berlinskog zida, preko zidova, imigranata, kapitala, slobodnog tržišta, do solidarnosti i plaćanja školovanja, autori spominju da se oni koji brane besplatno školstvo često optužuju kao ostaci, sablasti starih, tj. socijalističkih režima, dodajući: "To su 'sablasti Marxa' o kojima je govorio još Jacques Derrida, kritizirajući upravo Fukuyaminu ideju o 'kraju povijesti' kao simptom tjeskobe koja želi proglasiti 'smrt Marxa'" (str. 31). Najprije, proglašavanje Fukuyamine teze "idejom", bilo u svakodnevnom ili filozofskom smislu, izostavlja, zaboravlja, potiskuje cijelu povijest milenarizma ili hilijazma koja je itekako prisutna u *Spectres de Marx*. Potom: u tom djelu Derrida nigdje ne izjednačuje marksiste svojeg doba sa utvarama ili sablastima. Ovo "još" sažimlje problem: ako sve počinje padom Berlinskog zida, onda knjiga objavljena 1992. godine spada u veliku davninu, pa se može navesti kao simpatičan i entuzijastički prethodnik. Osiguranje vlastitog mjesta govora navodima prethodnika izvučenih iz izmaglice njihovih stavova je uobičajena praksa: u ovom slučaju postaje posebno pogubna stoga što je Derrida na polju teorije mnogo više od dobroćudnog prethodnika: on je, po riječima autora, jedan od teoretičara buduće, prave demokracije (str. 61). Pozivanje Derride i njegovog koncepta *à-venir* (nadolazeće) ne ide bez grubog pojednostavljenja: misleći mogućnost

nemogućeg, Derrida je opetovano upozoravao i odbijao bilo kakvo svođenje *à-venir* na neko stvarno ili buduće ostvarljivo stanje, parusiju ili carstvo slobode.

Ali zato je to i anatomija. Anatomija nema povijesti, ona ne prikazuje promjenu ili događaje, kao fiziologija ili patologija (u slučaju zbivanja oko blokade, to ovisi o stajalištu). A ipak, autori žele opisom tkiva i artikulacija (tkivo=studenti; artikulacija=neoliberalizam), pokazati kako su zbivanja oko blokade postale događaj, tj. promjena. Ova kontradikcija otvara seriju kontradikcija koja napućuje raspravu, dovodi u pitanje i ozbiljno ograničava njezinu produktivnost, da upotrijebim jedan ozloglašeni socijalistički marksistički termin.

Na samom početku rasprave, autori, varirajući topos *excusatio propter infirmitatem*, opisuju svoju poziciju pozivajući se na Kanta: kao što događaj Francuske revolucije mogu shvatiti samo oni koji nisu u njoj sudjelovali ali su je promatrali sa simpatijom i entuzijazmom, tako i zbivanja blokade mogu shvatiti samo autori, koji nisu u pobuni sudjelovali ali su je promatrali sa simpatijom i entuzijazmom (malo niže u tekstu uvoda autori ipak dodaju da ipak nisu bili samo promatrači). U tome nema, na prvi pogled ništa sporno: kvalitetna metodologija, osnažena autoritetom. Međutim, Kant se vrlo rijetko i ukrasno pojavljuje (npr. str. 60) i njegov spis *Der Streit der Fakultäten* je bolno odsutan iz cijele rasprave, iako je relevantan za artikulaciju odnosa znanja, saznavanja i društva: Kant raspravlja o odnosu filozofije i drugih znanosti što je važno, danas, za odnos teorije i drugih znanosti, ne samo općenito već navlastito u kontekstualizacijama poput ove, anatomske (a jedan od autora, Horvat, se predstavlja kao teoretičar). Spor ili kontradikcija bode oči kad na istoj stranici (svi navodi iz ovog odjeljka su s prve stranice uvoda rasprave) autori kažu: "mi si ovdje ne utvaramo da studenti na terenu, profesori u svojim kabinetima ili pak ministri u svojim foteljama ne znaju bolje što se dogodilo u proljeće 2009". Iz toga proizlazi da autori konte-

kstualiziraju ono što drugi (predmet njihove kontekstualizacije,) bolje znaju (fetiš terena) ili, da dovedem stvari do kraja, ono što oni ne znaju osim u slučajevima kad su bili sudionici. Ukratko: ne znamo baš dobro o čemu govorimo, ali o tome možemo napisati knjigu.

Knjiga o ne baš dobro poznatom predmetu, logično, nije opremljena nikakvim bilješkama koje bi upućivale na izvore navoda, nikakvim tekstovima u svrhu omogućavanja kvalificirane argumentacije čitatelja pozvanog u debatu. U knjizi nema dokumenata tog društvenog tijela i o tom društvenom tijelu: paradoksalno, *corps* kao da nema (pravo na) *corpus*. To je možda stoga što sudionici (studenti, profesori i ministri) najbolje znaju što su činili; ali možda i stoga što autori ne znaju što rade, vjeruju fetišima poput fetiša terena, ali i stoga što možda smatraju da čak i izravna demokracija zahtijeva, barem na početku, stanovitu avangardu koja će, supresijom tekstova, tijelu dati pravo na pobunu.

Karakteristično, među mnogim primjerima: "Tvrdoglavo odbijanje velikog broja građana da uopće glasa pokazuje ne njihovu neinformiranost i nezainteresiranost, već nešto drugo – da im je cijela stvar zapravo jasna, bilo da su uspjeli objasniti sebi vlastitu isključenost, bilo da je intuitivno osjećaju" (str. 42). Fetišu terena pridružuje se ovdje još jedan fetiš, mit o dobrom divljaku koji u svojoj globaliziranoj inačici intuitivno osjeća stanje stvari i sposoban je "cijelu stvar" sam sebi objasniti. Ljudi sebi objašnjavaju "cijelu stvar" na najrazličitije načine; neki možda i ovako općenito kako autori kažu. Međutim, povjerenje koje iz toga proizlazi, koje od ovakve vrste otpora čini zalog budućnosti, vrlo je upitno. Ne samo zbog komičnog efekta koji autori proizvode: oni ne znaju o čemu govore ali o tome pišu knjigu; njihov predmet, građani, sasvim dobro, bilo racionalno ili intuitivno, znaju o čemu se radi ali im ipak treba netko da to objasni; taj netko, pritom, ne zna o čemu se radi etc, etc. Nadalje, ne samo zbog podjele svijeta na dobre (studenti i simpatizeri blokade) i loše (vlast i protivnici blokade) kojima se

pridaju jasno ograničene motivacije djelovanja bez ikakve detaljne analize (npr. str. 170 *et passim*): detaljna bi analiza, vjerujem, pokazala da osobine koje autori manihejski pridaju jednima i niječu drugima i jedni i drugi dijele u velikoj mjeri: npr. nacionalizam, onako, intuitivno. Konačno, povjerenje je upitno najprije zbog općenitosti. Ovakve tvrdnje o stavovima velikog broja građana vrijede jednako i za vrijeme kraja socijalizma, npr. u Hrvatskoj. A što su onda ti kojima je "cijela stvar jasna" napravili? Kad su im izbori omogućili uključivanje, izabrali su najgoru moguću fašistoidnu varijantu.

Odavno je prepoznata upitnost znanja sudionika o događajima i uspostavljeni su protokoli kontrole tog znanja. Kontrola može imati razne oblike u koje zasigurno ne spada imenovanje, jedan od najdražih postupaka autora: umjesto da stvari objasne, njihov opis ih imenuje, obično posezanjem u globalistički leksikon u kojem su koncepti, poput koncepta događaja (budućnosti, demokracije ...), svedeni na natuknice tipa *wikipedia racontée aux débiles*, i supotpisani prestižnim imenima, poput Alaina Badioua, ili prepušteni općoj mudrosti poput "Režim su svi oni koji se aktivno bore da sačuvaju postojeći poredak" (str. 13). Kao da se tu radi o osveti povijesti koja se, potisnuta, vraća u perverziji srednjovjekovne sholastike, u doba nastanka univerziteta: umjesto da im autoriteti služe, kao sholastičarima, za štaka mišljenja, da im dopuste da sigurnije i uspravnije koračaju argumentima i zaključcima, za njih autoriteti predstavljaju efektivnu branu ne samo hodu već i uspravljanju.

A ipak, a ipak, na ovu raspravu treba gledati sa simpatijom i entuzijazmom. Stoga što rasprave u našoj sredini nema. Stoga što nitko nije pokušao smisljeno raspraviti stavove vladajuće oligarhije (buletamente ministara i onoga što se zove *fonctionnariat*), neoliberalnih profesorskih *wellwishers* ili predstavnika tzv. javnosti (većinom trećerazrednih književnika/ca barnumski proizvedenih u *opinion makers*). Konačno, stoga što u priči koju pričaju au-

tori nema ništa, ili gotovo ništa, s čime se onaj tko gleda na zbivanja blokade sa simpatijom i entuzijazmom ne bi mogao složiti. Jedino, nije sigurno da li to slaganje proizlazi iz topičnosti opisa, jukstapozicija i tvrdnji, tj. njihove pripadnosti općim mjestima jedne globalizirane (pseudo) kritičke kulture, izvan mogućnosti slaganja ili neslaganja.

Prestižna imena, opća mudrost, pohabani pojmovi, imenovanje kao interpretacija neznanog upozoravaju na temeljni problem ove rasprave koji ona, baš stoga što je takva rasprava, ostavlja po strani, ne problematizira, ne vidi. Radi se o problemu znanja. Iako ne sjede u kabinetima sveučilišnih profesora ili ministarskim foteljama, autori, kao dio, pretpostavljam, poštene inteligencije, pune entuzijazma i simpatije, nose prilično debele naočale.

Poštena inteligencija nije ovdje slučajno. Autori vole trijade: spomenuo sam spoj terena, kabineta i fotelja; dalje u tekstu, u više nego upitnom spoju studentske i seljačke blokade (koja, mnogo više od demokracije izgleda kao Šenoina srednjovjekovna pobuna za tzv. pravice) pojavit će se trijada koja podsjeća na trijadu "radnici, seljaci i poštena inteligencija", ili srp, čekić i naočale, kojoj simpatija i entuzijizam, koliko god veliki bili, ne mogu dati interpretativnu snagu.

Debele naočale, pravi *ochiacchi di legno* kako bi rekao Carlo Ginzburg, autorima ograničavaju vidno polje. Kad, hvatajući se Kantove pozicije, tvrde da bolje vide jer su izvana (izvana prema čemu? gdje zbivanja oko blokade počinju, a gdje završavaju?), te kažu da su istodobno ponekad bili i iznutra, oni, nehotice, upozoravaju da podjela na izvana i iznutra u zbivanjima blokade sveučilišta ne vrijedi, zato, i ne samo zato, što su sami autori istovremeno izvana i iznutra. Ako nisu u potpunosti sudionici zbivanja, oni su (ili su bili) sudionici obrazovnog procesa koji ta sveučilišta izvode.

"Prvo, alternativni obrazovni program uspio je – po mnogima – stvoriti ne

nužno kvalitetniji ali zasigurno posjećeni-ji i kreativniji program nego što ga je imao 'klasični' fakultet", tvrde autori (str. 74-75). Izostavljanje navoda odgovornih za takve izjave, nedostatak opisa tog programa, te isticanje kriterija, potpuno praznih, kreativnosti (što je ta kreativnost?) i posjećivosti koji je primjereniji opisu nekog potrošačkog, neoliberalnog *eventa* (*boatshow* ili *fashion.hr*), izlaže nemišljenje obrazovnog procesa, koji, kao nemišljeno, istodobno izvana i iznutra upravlja, programira govor Horvata i Štiksa o zbivanjima oko studentske blokade. *Pravo na pobunu* ima oblik dilatiranog seminarskog rada uobičajeno prihvaćanog, bez većih primjedbi, na našim fakultetima koji se svode na nakrcavanje gromoglasnih citata s weba na bilo koju temu bez ikakvog pokušaja analize. Kao diskurs, *Pravo na pobunu* izvršava program obrazovnog sistema (najbolje oprimjerenog kulturalnim studijima) koji propušta promisliti.

Izvršavajući program obrazovnog sistema, autori svojom globalizirajućom kontekstualizacijom onemogućuju mišljenje zbivanja studentske blokade kao iznimke u odnosu na (neoliberalnu) normu, premda to žele. Zapasujući globus pogledom iz satelita koji osigurava kretanje vikipedijskih informacija, utapajući blokadu u more heterogenih zbivanja, autori normaliziraju nešto što bi moglo biti izvan norme. Zbivanja blokade kao pobuna prestaju biti nova stoga što se, u raznim oblicima, pojavljuju posvuda sadržajno jednako. Globaliziranom homogenizacijom ona prestaju biti "prijelomni događaj" (str. 175). A upravo nedostatak preloma (iznimnosti, posebnosti, novine) koji ne može biti prikriven pozivima na Mouffe i Badioua ili neomarksističkom narativnom normom (marksizam autora ne može uvijek biti kvalificiran kao mišljenje), ugrađuju ovu raspravu u poredak, ili kako kažu autori, u Režim. Nema velike razlike, u modalitetu njihova nastanka, između argumentacija kojima trenutačne vlasti objašnjavaju učinak krize te opravdavaju svoju politiku i argumentacija kojima Horvat i Štiksa objašnjavaju blokadu; nema velike razlike između načina na koji vladajući

ocrtavaju budućnost odricanja i budućno-sne argumentacije autora: jedni su zrcalo drugoga. Diskurs koji ostaje u zrcalu diskursa koji proizvodi režim, nije alternativna režimu, nema potencijal preloma i promjene.

Pozivajući se na Immanuela Wallersteina, autori zaključuju s nužnošću utopistike (str. 177). Zašto Wallerstein, a zašto ne Ernst Bloch? Vjerojatno stoga što je Bloch stariji, nedostupan u prijevodu, teži za čitanje, kao *event* potrošen, teško svediv na karikaturu ... Jedan od kritičara bolonjske reforme ustvrdio je da u bolonjskom sistemu Kant, zbog svog sporog objavljivanja, nije moguć. Problem nije u tome: problem je u tome što je Kant uvijek moguć, što ta mogućnost predstavlja, unutar i izvan sveučilišnog obrazovanja, jedinu okladu koju treba uvijek prihvatiti: u stanovitom bi se smislu moglo reći da je Kant, kao metafora mišljenja, ono što autori karikiraju kao Derridin *à-venir*. Prihvaćanje oklade pretpostavlja prihvaćanje muke promišljanja i promišljenosti, koja se ne može ocjenjivati kriterijima posjećenosti i imenovati konceptima što su svojom beskrajnom globalnom operacijom izgubili svaku mogućnost da prestanu biti zrcalna slika onog protiv čega govore i da postanu alternativa. Ponižavanje i uvreda koncepta u govoru o poniženima i uvrijeđenima, uz svu simpatiju i entuzijazam, pretvara utopiju u *Traumkitsch*. A tu svaka simpatija prema autorima i svaki entuzijazam prema njihovom djelu prestaje.

Zemlja rasističkih patuljaka

Ideja komunizma je mrtva u Sjevernoj Koreji, Kim Jong-Ilov režim uvrnutiji je i odvratniji nego što mislite

Christopher Hitchens

B. R. Myers: *The Cleanest Race; How North Koreans See Themselves and Why It Matters* (Najčišća rasa; Kako Sjevernokorejci vide sebe i zašto je to važno), Melville House, 2010, 208 str, cijena 24.95 \$

Kad sam prije nekoliko godina putovao u Sjevernu Koreju, imao sam sreću što je moj "pazitelj", koga ću nazvati g. Chae, bio vrlo prijazna osoba. Strpljivo me vodio porušenom i izgladnelom zemljom i objašnjavao mi sve to pomoću nekovrskog mehanizma poricanja; pritom je izgledao kao da nikad ne gubi zanimanje za gargantuvske spomenike najhisteričnijem i najopretnijem kultu vođe na svijetu. Jedne večeri, dok smo se pokušavali nahraniti kvržičastim komadićima patke, spomenuo je još jedan razlog zbog kojeg više nije daleko dan kada će se cijeli poluotok ujediniti pod svijetlom vlašću Dragog Vođe. Narod Južne Koreje, istaknuo je on, postaje narod križanaca. Žene se sa strancima – čak i s crnim američkim vojnicima, ili je barem tako čuo, na svoje očigledno gnušanje – i gube svoju čistoću i vrsnoću. Etnički mozaik nije šarmantan za g. Chaea, već je to stroga i neuprljana jednoobraznost.

Bio sam tada zatečen načinom na koji je to tako prozaično izrekao, kao da je uzimao zdravo za gotovo da meni to nije sporno. I nakratko sam se zapitao, nije li i ta forma totalitarizma (jer ništa nije "totalnije" od rasističkog nacionalizma) dio uvjerenja što ga svojim podanicima daje sjevernokorejska država. No zaokupljali

su me, kao i većinu malobrojnih putnika u tu zemlju, one nametljivije i egzotičnije forme što ih totalitarizam nudi: divovski mauzoleji i parade u kojima kao da se stopio klasični staljinizam s iskrivljenom formom smjerne, patrijarhalne konfucijanišćke etike.

Karl Marx je u svom *Osmanaestom brumaireu* napisao kako oni koji pokušavaju savladati neki nov jezik počinju tako da ga prevedu na jezik koji već znaju. I ja sam se ograničio (na štetu svoga čitateljstva) na služenje postojećim imaginarijem staljinizma i istočnjačke smjernosti. Nedavno sam stavio bifokalne naočale koje pruža B. R. Myers u svojoj iskričavoj novoj knjizi *Najčišća rasa; Kako Sjevernokorejci vide sebe i zašto je to važno* (*The Cleanest Race; How North Koreans See Themselves and Why It Matters*), i sad shvaćam da sam sve vidio naopako ili izokrenuto. Čitava je ideja komunizma mrtva u Sjevernoj Koreji, i njezin ga najnoviji "Ustav", "ratificiran" u travnju 2009, ne spominje ni jednom riječju. Analogije s konfucijanizmom su prozirne, usporedbe koje se s njim mogu povući režim je namijenio za vanjsku upotrebu. Myers iznosi uvjerljivu tvrdnju da bismo, umjesto toga, Kim Jong-Ilov sistem trebali promatrati kao fenomen krajnje i patološke desnice. On se temelji na totalitarnoj mobilizaciji, "vojska na prvom mjestu", održava se na ropskom radu i napaja ideologijom najbezobzirnijeg rasizma i ksenofobije.

Njegovi zaključci, fino argumentirani u toj sjajno napisanoj knjizi, zabrinjavaju implikacijama da režimska propaganda doista misli ono što govori, što bi onda značilo da su pregovori o miru i razoružanju gubitak vremena – i to možda opasan gubitak vremena.

Razmislite: čak i u doba komunizma stizala su izvješća diplomata Istočnoga bloka, jednako tako i kubanskih, o paranojnom karakteru tog sistema (koji nije imao nikakvu predodžbu o politici odvrćanja*

* Tj. o politici iz druge faze Hladnoga rata koja se temeljila na jasnoj svijesti da suprotna strana, čak ako je i iznenadiš razornim nuklearnim napadom, ima dovoljno istoga takvog oružja da ti uzvrat i tebe posve uništi. (op. ur.)